

گذری بر سرگذشت گورجای «میلی مشهدی» که روزگاری در زمین‌های امین‌آباد مشهد قرار داشته و سازمان میراث‌فرهنگی خراسان برای احیای دوباره آن قول‌هایی داده است

شاعری مرده در کنار ریل راه‌آهن

هادی دقیق| خراسان از روزگار دور به مهد زبان و ادب فارسی مشهور بوده و شاهد سراسرت این لقب هم ابوالقاسم فردوسی است. این قله شاعری هرچند به عرض‌اندام کردن خیلی از شاعران این خطه مجال نداد، شد سرسلسله فارسی‌سرایان توس و خراسان و ایران. پس از فردوسی هم زمین خراسان که او روی آن پرورش یافت، مهد شاعران فراوانی شد که یادکردن نامشان یک بخش جدا می‌طلبد. یکی از شاعران خراسان و مشهد که داستان سنگ گورش در سالگرد ثبت‌ملی شدن بنای یادمانش، سبب بحث و گفت‌وگوهایی شده «میلی مشهدی» است. میلی مشهدی قطعا در محافل ادبی خراسان شاعری شناخته‌شده است. اما داستانی جدید مرتبط به او، ما را بر آن داشت که سراغ زندگی‌نامه‌اش او برویم و از یک اثر تاریخی مربوط به او یاد کنیم؛ اثری که شاید همین روزها شاهد نصب دوباره‌اش در حوالی قبر او باشیم. ماجرا از این قرار است: گورجای میلی که ۲۳ شهریور ۱۳۸۲ در فهرست آثار ملی ایران ثبت شده، مدت‌هاست از جایش خارج شده و به گفته مسئولان میراث‌فرهنگی، حالا در جایی امن‌تر، مرمت شده و آماده است که به مکان نخستینش برگردد.

● «میلی» در مکتب شعی
در ربع اول قرن دهم هجری مکتب تازه‌ای در شعر فارسی به وجود آمد که غزل را از صورت خشک و بی‌روح قرن نهم بیرون آورد و حیاتی تازه بخشید و در نیمه دوم همان قرن به اوج کمال رسید و تاریخ اول قرن یازدهم ادامه داشت. این مکتب تازه را که برخی است میان شعر دوره تیموری و سبک معروف به هندی «زبان وقوع» می‌گفتند و غرض از آن بیان کردن حالات عشق و عاشقی از روی واقع بود و به‌نظم آوردن آنچه میان طالب و مطلوب به وقوع می‌پیوندد، یعنی شعر ساده بی‌پیرایه و خالی از هرگونه صنایع لفظی و اغراقات شاعرانه [...] پس از این نقل‌قول‌ها، باید گفت که میلی از گویندگان خوب وقوعی به‌شمار می‌آید. مؤلف «منتخب‌التواریخ» درباره او نوشته‌است که اگر تا این زمان (سال ۱۰۰۴) زنده می‌ماند، اکثری از این خام‌کاران رادل از سودای شعر سرد می‌شد.

این را احمد گلچین معانی، شاعر و نویسنده و پژوهشگر، در کتاب «مکتب وقوع در شعر فارسی» نوشته‌است. همین شاهد تاریخی و چندجمله‌ا گلچین معانی که سال ۱۳۷۹ در مشهد درگذشت و در مقبرة‌الشعراى توس، چسبیده به آرامگاه فردوسی، دفن شد، گواهی است بر اهمیت میلی مشهدی در مکتب وقوع.

محمد قهرمان، پژوهشگر و شاعر خراسانی که سال ۱۳۹۲ درگذشت و او هم در مقبرة‌الشعراى توس دفن شده است، در دهه ۷۰ اشعار میلی مشهدی را جمع‌آوری و تصحیح و با عنوان «دیوان میلی مشهدی» منتشر کرده است. قهرمان در مقدمه این دیوان اشعار می‌نویسد که این کار را به درخواست گلچین معانی انجام داده است.

● زندگی «میلی»

میرزاقلی نام شاعری است که به میلی تخلص داشته و به میلی مشهدی معروف شده است. تاریخ تولدش را درست نمی‌دانیم، اما همین قدر می‌دانیم که در جوانی و در سال‌های ۹۸۳ یا ۹۸۴

سازد، «اکنون که از عراق و خراسان دلم گرفت/ بختم نشان به جانب هندوستان دهد». میلی مشهدی در هندوستان نیز نوزنگ خان، از امرای آن سرزمین، را در هفت قصیده ستوده است، اما ظاهرا آنجا هم مشکلاتی پیش می‌آید و این حاکم هندی، به گفته «منتخب‌التواریخ» تصمیم می‌گیرد میلی را مسموم کند، در مقدمه «دیوان میلی مشهدی» آمده است: «در قصیده‌ای به مطلع «در گلو بینم گرا ز تیغ شهادت شربتی/ یک دم از عمر به تلخی رفته یابیم لذتی» شاعر از نوزنگ خان گله می‌کند و از او اجازه بازگشت می‌طلبد، چون ایباتی کم‌ویش کتایه‌دار در این قصیده دیده می‌شود، بعید نیست که در تصمیم نوزنگ‌خان به کشتن شاعر مؤثر افتاده باشد، زیرا ممکن بوده میلی رنجیده‌خاطر ممدوح دیگری بیابد و این امر موجب سرکشستگی خان می‌شده است.» همه این‌ها در حالی است که از قصاید میلی چنین برمی‌آید که او به دعوت نوزنگ‌خان به هندوستان رفته بوده است.

● سنگ قبر «میلی»

میلی مشهدی سرانجام در هندوستان از دنیا می‌رود و خیلی زود جنازه‌اش برای دفن به مشهد منتقل می‌شود. ظاهرا بنا به وصیت خودش هم به مشهد منتقل می‌شود. میلی سرانجام در قبرستان میرعلمون مشهد دفن می‌شود، قبرستانی که در روزگار گسترش شهر، برای همیشه زیر مشهد جدید دفن شد. همان

زمان سنگ قبری صندوقی‌شکل بر مزار میلی نصب می‌شود که نمونه‌اش را در خراسان فراوان دیده‌ایم. گورجای میلی که یک صندوق سنگی است، بعدها با رشد شهر مشهد، افتاد وسط محوطه راه‌آهن و درست در فاصله چندمتری ریل‌قطار، ناگفته نماند، قبرستان میرعلمون از گورستان‌های قدیمی مشهد بوده که در حاشیه نوغان و در باغی بزرگ به نام امین‌آباد قرار داشته است. احداث راه‌آهن، پرونده این گورستان قدیمی را برای همیشه بست. اما سنگ قبر میلی جایی همان اطراف در امان ماند تا اینکه آن هم پس از مدت‌ها، در شهریور ۱۳۸۲ به عنوان یک اثر تاریخی در فهرست آثار ملی ثبت شد و کمی بعد هم از راه‌آهن، راهی خزانه میراث‌فرهنگی خراسان شد تا حفاظت و مرمت شود. اکنون هم خبرها می‌گویند پس از گذشت این همه سال،

صندوق مزار میلی مشهدی که اکنون در هارونیه قرار دارد

رئیس اداره ثبت و حریم معاونت میراث‌فرهنگی اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی خراسان رضوی پاسخ داد

بازگشت سنگ مزار «میلی مشهدی» به جای خودش

گورجای میلی به شهرآراگفت: «سنگ قبر میلی مشهدی مرمت شده و در اداره میراث‌فرهنگی حفاظت می‌شود. نامه‌نگاری‌هایی با معاونت شهری شهرداری مشهد انجام شده است تا این یادمان، جایی در محوطه راه‌آهن مشهد نصب شود. شهرداری مشهد نیز اکنون در حال بررسی این درخواست است.»
ظاهرا اقدامات اداری این اتفاق آن قدر جلو رفته است که باید همین روزها و ماه‌ها منتظر بازگشت گورجای میلی مشهدی به راه‌آهن

موضوع وضعیت سنگ قبر میلی مشهدی سبب شد مسئله را از سازمان میراث‌فرهنگی خراسان پیگیری کنیم. محمود طغرایی، رئیس اداره ثبت و حریم معاونت میراث‌فرهنگی اداره‌کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی خراسان رضوی، درباره وضعیت کنونی

میراث‌فرهنگی خراسان رضوی رئیس اداره ثبت و حریم معاونت محمود طغرایی

مشهد باشیم. این یادداشت بنا بود در روز ثبت ملی شدن گورجای میلی منتشر شود و ما هم چشم‌انتظار و امیدوار بودیم که با نصب سنگ قبر در محوطه راه‌آهن همراه شود، اما این ماجرا کش‌دار شد و با یک روز تأخیر از میلی نوشتیم. با وجود این، هر چند هنوز مکان دقیق نصب سنگ قبر او قطعی نشده، خبر خوب هنوز به قوت خودش باقی است؛ یادمان شاعر مشهدی دوره صفویه، پس از چندبار جابه‌جاشدن، قرار است به‌زودی در نزدیکی مکان اصلی‌اش نصب شود.

تاریخنگار

گذری بر تاریخ رباط قدیمی طرق

کاروان‌سرایی که ناصرالدین‌شاه مرمتش کرد

گروه تاریخ‌وهویت| در خراسان و اطراف مشهد رباط یا کاروان‌سراهای بسیاری وجود داشته‌اند که اکنون تعدادی از آن‌ها به یادگار مانده است. رباط طرق یکی از همین کاروان‌سراهاست که در ۲۵ شهریور ۱۳۶۲ نامش در فهرست آثار ملی ایران جا گرفته است. سطرهای بعدی گذری است بر تاریخ این رباط به یادگار مانده در جاده‌های گرم و کویری خراسان.

● تاریخ ساخت کاروان‌سرا در ایران

تاریخ رباط‌سازی در ایران به دوران پیش از اسلام بازمی‌گردد ولی اوج این اتفاق را می‌توان در دوران صفوی دید؛ درواقع دوران تاج‌داری صفویان بر ایران، دورانی است که آرامشی چندسده‌ای را به‌دنبال دارد و همین مسئله هم سبب رونق روابط تجاری می‌شود. بالندگی اقتصاد پولی و تجارت سبب می‌شود شاه‌عباس برای بهترکردن زیرساخت‌های تجاری، نخست به ساخت پل‌ها و کاروان‌سراهایی دست بزند که بر سر راه‌های اصلی قرار داشته‌اند.

دکتر رجبعلی لباف‌خانیکی با اشاره به این آرامش حاصل شده می‌گوید: «پس از پراکندگی و بی‌نظمی‌هایی که در دوره تیموریان به وجود آمده بود، روی کار آمدن نخستین سلسله ایرانی توانست اوضاع را دگرگون کند و به ایران پریشان آن روزگار سامانی بدهد تا با دوب ابرقدرت آن دوران، یعنی ازبک‌ها در شرق و عثمانی‌ها در غرب مقابله کنند؛ همچنین رسمی‌کردن مذهب شیعه از سوی صفویان موجب یکپارچگی، اتحاد و در نتیجه قدرت‌گرفتن کشور شد. این قدرت نیز بر وسعت ایران افزود و استقلال و رونق اقتصادی را برای آن به ارمغان آورد.» جالب است بدانید بیشتر کاروان‌سراهایی که در دوره صفوی ساخته شده‌اند، در مسیر راه ری تا مشهد که مسیر جاده قدیم ابریشم بود قرار داشته‌اند.

● رباط طرق

نشانش را می‌توان جایی در ابتدای جاده قدیم مشهد به نیشابور پیدا کرد؛ «رباط طرق» با معماری زیبایی یادگار عصر صفویه است و گویا در دوره قاجار یک بار مرمت شده است. برابر اسناد و سطور سیاه‌ه شده در متون قدیمی، ناحیه طرق، منزگاهی مهم در راه مواصلاتی نیشابور مرو و توس به‌شمار می‌آمده است و کاروان‌هایی که قصد شاهراه اعظم خراسان (جاده ابریشم) را داشته‌اند، از این مسیر تردد می‌کرده‌اند. برای کاروان‌های زائر نیز اینجا، آخرین منزل قبل از ورود به مشهدالرضا^(ع) بوده است؛ همچنین طرق در سال ۱۲۹۸ قمری دارای دو کاروان‌سرای صفوی بوده که کاروان‌سرای ساخته‌شده در زمان شاه‌عباس صفوی به دلیل تخریب، به دستور ناصرالدین‌شاه قاجاربرچیده و از مصالح آن کاروان‌سرایی تابستانی بنیان شده است. اکنون از کاروان‌سرای شاه‌عباسی اثری بر جای نمانده و تنها کاروان‌سرای شاه‌سلیمان گفته می‌است. بخش قاجاری بنا هم دارای یک ردیف غرفه تابستانی در اضلاع شمالی- جنوبی و شرقی است و بیرون از کاروان‌سرای شاه‌سلیمان در ضلع غربی رباط نیز آب‌انبار و حمام قدیمی متعلق به دوره صفویه دیده می‌شود.

این روزها اما اگر جاده نیشابور را زیر چرخ ماشین ببیندازید، همان ابتدای راه، نمای آجری و کنبه‌های خشتی صف کشیده در کنار داخل یک فرعی، چشم زیباییبتان را به تماشا می‌کشاند. سردر مرتفع و طاق‌نمای قوسی‌شکل زیبای بنای صفویه هر رهگذری را مجذوب می‌کند. در اهنی بزرگی برای ورود به کاروان‌سرا وجود دارد که قدمت آن زیاد نیست و در گذشته دری چوبی به جای آن بوده است.

این رباط ۳ هزار و ۹۹۷ مترمربع مساحت دارد که ۲ هزار و ۸۳۴ مترمربع آن مربوط به دوران صفویه و ۱۱۶۳ مترمربع آن یادگار دوره قاجار است. بنا با مصالح آجرهای قرمز رنگ به ابعاد ۲۷ در ۲۶ در چهار سانی متر با پی سنگی و ملات اهکی ساخته شده است. آجرهای لوزی‌شکل کار شده در بدنه نمای اصلی رباط قاجاری در کنار کاشی‌کاری ورودی آب انبار و یزدی بندی حجره‌های پیرامون حیاط صفوی از تزئینات این کاروان‌سراست.

ناگفته نماند از کاروان‌سرای رباط طرق تا زمان پهلوی اول هم استفاده می‌شده است، اما با ساخت مسافرخانه‌ها در شهر و استفاده مردم از وسایل نقلیه به جای اسب و شتر رونق کاروان‌سراها کمتر می‌شود، آن‌چنان‌که بسیاری از آن‌ها در گذر زمان از بین رفتند. بااین‌همه بخت با کاروان‌سرای طرق یار بود و پس از ثبت میراثی آن در دهه ۶۰، اردیبهشت سال ۱۳۹۲ خورشیدی هم اداره‌کل میراث‌فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان خراسان رضوی، عنوان موزه زیارت را به این مکان اختصاص داد تا کاربری دیگری ایجاد کند و بقای این شاهکار معماری باقی‌مانده در طول قرن‌های متمادی را تضمینی دیگر ببخشد.

تاریخنگار

۳شنبه
۲۵ شهریور ۱۴۰۴
۲۳ شهریور ۱۴۰۴
شماره ۶۵۷

۱۵

تاریخنگار